

SITER KÖZSÉG ÉNEKKULTÚRÁJA

BARTÓK BÉLA „Népzeneünk és a szomszéd népek népzeneje” c. tanulmányában megállapítja, hogy a magyar népdal homogén jellegű és térben teljesen egységes; egy székely falu dallamanyaga nagyjában ugyanaz, mint valamely dunántúli falué. A négy nagy dialektusterület, Dunántúl, Felvidék, Alföld és Erdély megkülönböztetése nem jelent stílusbeli különbséget, csupán azt jelzi, hogy bizonyos stílusú dalok egyik vagy másik területen nagyobbfokban elterjedtek, pl. Erdélyre a régi ötfoku, az Alföldre az újstílusú dalok jellemzőek.

Ez a megállapítás érvényes a biharmegyei Siter község népzenejére is: dallamanyaga általában megegyezik bármely más magyar falu dallamanyagával. Mikor tehát községünk énekkultúrájával számot akarunk vetni, nem lehet célunk és nem is szükséges, hogy a falu teljes dallamanyagát ismertessük, elégséges, ha megfelelő példák segítségével ez énekkultúra jellemző jegyeire mutatunk rá, típusokat sorakoztatunk fel s ezzel bepillantást engedünk a község élő zenei világába.

Szempontunkból Siter elég jelentékeny sziget a megye szalárdi járásában, meghúzódva a Nagyváradtól északra elterülő szőlődombok között. Meglehetősen távolesik minden fontosabb közlekedési úttól, lakói vidám természetű, egymás közt közlékeny református magyarok, s az életforma, habár itt sem tudott ellenállni a polgárisodás hódító folyamatának, mégis sok elemet őriz a régiből, jóval többet, mint a környékbeli magyar falvak. Énekkultúrája mindenesetre határozottan magyar jellegű ma is s ezt nem befolyásolja az a tény, hogy az ősi stílus már kihalt, mert él az új; ehhez törhetetlen hűséggel ragaszkodnak s a városi hatás még nem jelentékeny.

Sitertől keletre román községek vannak, de ezen a síkon, a zenei élet világában, e román községekkel nincs semminemű kapcsolata. A nyugati részen magyar községeket találunk: Paptamásit, Bihart, Szalárdot, de ezeknek sincs szerepe Siter énekkultúrájának alakulásában, mert e községekben a gyors polgárisodás következtében a népdal már-már kiszorult s átengedte helyét a városból szálíngáló népies műdalnak. Paptamásin s társaiban még tudják a népdalokat, de ma csak ritkán éneklük: a divatos „magyar nóták” és kisebb mértékben a modern városi táncdalok megkezdték bomlasztó hatásukat, úgyhogy a módos magyar gazda zavar nélkül mondja „csiricsárénótá”-nak az újabb stílusú népi dalt s „kódusnótá”-nak a régi stílus ritka maradványait. Végeredményképpen Siternek zenei szempontból csak a szomszédos elmagyarosodott tót községekkel van szerves kapcsolata, mégpedig igen érdekes módon. A tótok átvették

részben a magyarok nyelvét s teljes egészében a magyar népi dallamkincset s ennek folytán jelentékenyen erősítik Siter állásait a városi befolyás ellen vívott küzdelmében.

SITER DALLAMANYAGA részben egyházi, részben világi. Az egyházi népzeneét illetően megállapíthatjuk, hogy régi egyházi dallamok a nép ajkán nem maradtak fenn; még a kántáló és betlehemes dalokban sem találjuk ezeknek nyomát. A templomban épúgy, mint a népies ceremóniák (temetés, esketés stb.) alkalmával a hivatalos énekeskönyvből énekelnek. De mégis ezeknek az egyházi énekeknek is van jelentőségük, mert ha anyaguk nem is hagyományos, hagyományos a *templomi éneklésmód*, mely minden kántori mesterkedés ellenére is szépen fennmaradt. A nyújtott előadás és a dallamvonal gazdag díszítése annyira él még és törvényszerű, hogy a hivatalos énekeskönyvbe újabban felvett s a magyar néplélektől teljesen idegen szellemű „Hozsánna“-énekekre éppen ezért alig lehet megtanítani a falu népét. Hogy a régi éneklésmód miért éppen a templomi énekekkel kapcsolatosan hagyományozódott, az jobbra érthető, ha tekintetbe vesszük a kálvinista templomban ural' odó hagyományos légkört: a biblia ódon stílusa, a pap régies beszédmodora s a zsoltárok százas hangulata istentiszteletről-istentiszteletra multat idéz s e multat nem hagyhatja cserbe a népének sem legalább előadásmódjában; s most aztán: ehhez hozzájárul a társadalmi tényező, nevezetesen az, hogy a templomban a falu öregjei és fiataljai olyan közösséget alkotnak, amelyben a vezetőszerp föltétlenül az öregeké, az éneket az öregek intonálják s a fiatalok századok óta önkéntelenül teszik magukévá az öregek előadásmódját. Sajnos, hogy ez csak a templomi énekre vonatkozik s hogy nem érezteti hatását a világi népzeneire is.

A világi népzeneét négy csoportban tárgyaljuk: 1. gyermekdalok, 2. alkalomhoz kötött dalok, 3. alkalomhoz nem kötött dalok, végül 4. hangszeres népi zene és ezzel kapcsolatosan a népi tánczene¹.

1. A *gyermekdalok* Siterben nagyjában ugyanazok, mint bárhol a magyar nyelvterületen: mondókaszerűek, dur hex- vagy pentakordon épülnek fel és minden díszítéstől mentesek. Pl.:

Jöj meg, jöj meg ti- lin- kó, zsr- ba, vaj- ba, va jas te- ke- nő- be.

Ha megjöttél ti-lin-kó, majd meg tü-röss-te-lek a kis kö-les ér- be, a nagy kö-les ér-ba.

2. Az *alkalomhoz kötött dalok* nagyrésze ma már ismeretlen. Sírátók már csak az öregasszonyok emlékezetében élnek. Lakodalmas, arató vagy párosító dalok közül egy egy nagynéha fel-feltűnik, de már ezek is elvesztették szigorúan alkalomhoz kötött jellegüket. A betlehemes játék² dallamai, akárcsak a gyermekdalok, nagyrészt

¹ Dallamlejegyzésemben a fonográfot nélkülözni kényszerültem.

² A siteri betlehemesről l. *Mukkai-Nagy*; Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez, E. Tud. Füzetek, 1939, 103. sz. 81-85. l.

Allergato

2

Egy két kulacs ürmössel, beszélgessünk jó kedvvel,

Szi-vünk is u-juj-jon e-zer vig-á-róm-mel,

Szi-vünk is u-juj-jon e-zer vig-á-róm-mel.

Rubato

3

Nem messzi van i-cé Kis-mar-gi-ta,

Az a Ti-sza Kő-rös kő-rül foly-lya,

Kő-ze-pli-be van egy hí-res osz-ó-dá,

Ab-ba i-szik egy be-tyár-báz vá-ba

Rubato

4

Fa-lu végén van egy fűgyfa ma-gá-ba,

Ju-hász legény fu-ru-lyál-gat a-lal-la,

Ju-hász-le-gény jaj de szá-pen fu-ru-lyál,

Be-hal-lik az End-re bá-ró ab-la-kán.

Tempo giusto

5

Cif-ra szá-róm szegre van a-kaszt-va,

Gya-re ró-zsám, a-kaszt a nya-kam-ba,

Gyere ró-zsám, kis angyalom, akaszt a nya-kam-ba.

dur hex- vagy pentakkordon épülnek fel. Erdekes a következő, 2. sz. kolomejka-ritmusu betlehenes pásztortánc (énekli Szabó Imre, 15 éves).

3. Az alkalomhoz kötött dalok kipusztulása kétségtelenül a polgárisodás következménye. Így a község zenei életében ma a legfontosabb szerepet *az alkalomhoz nem kötött dalok* csoportja tölti be. Ezek egyfelől epikai, másfelől lírai dalok.

A) Az *epikai dal* meglehetősen kipusztult. Balladákat alig találunk. Mutatóként kettőt közlünk. A 3. sz. (énekli Lőkös Ferenc, 70 éves) pentaton jellegű

dallam, tipikus $\boxed{7}$ $\boxed{b3}$ $\boxed{5}$ cezurákkal. Régebben közismert volt, ma már csak egy-egy öreg tudja. A 4. sz. (énekli Kőteles Sándor, 19 éves) C) osztálybeli, mixolyd hangsorú, magyaros dalom. A fiatalság nagyon kedveli.

B) A *lírai dalok* uralkodnak. Ezeket stílusuk szerint három osztályba sorozhatjuk. Az A) osztályba kerülnek a pentaton jellegű dalok, a B) osztályba az architektonikus formákban élő ú. n. „új magyar dallamok” és végül a C) osztályba az idegen származású vagy idegen hatás alatt keletkezett dalok.

a) A szigorubb értelemben vett A) *osztálybeli dalok* ma már eltűntek a siteri zenei életből. Még az öregek tudnak egyet-egyét, mint a fenti balladát is, de már nem éneklük, mert az öreg embernek szívesen énekelni s különben is a fiatalok kinevetnék ezeket a régimódi énekeket. Nehezen is lehet a siteri öregembert dalolásra bírni s hozzá is fog, szégyel cifrázni s aztán rendszerint, némiképp za-

varában, emlékező tehetsége is csakhamar cserbenhagyja. Elvesztett dallamok ezek. Van ellenben a fiatalságnak is néhány olyan dallama, amely a felismerhető idegen vonások ellenére is ötfokú hangsoránál fogva az A) osztályba sorozható. Pl. az 5. sz. (énekli Nagy Irén, 18 éves).

b) A falu zenei életében a B) osztálybeli vagy új magyar dal lamoknak van a legnagyobb szerepük. Ezek a dalok a fiatalság dalai, kifejezik a fiatalság teljes érzelmi világát. Jellemző vonásuk az architektónikus forma mellett a pontozott, alkalmazkodó és többnyire tempo giusto ritmus. Hangsoruk lehet többféle. Leggyakoribb a dur és az eol, kevesebb a mixolyd és a dór. Frig, illetve modern moll dallamot egyet sem találtam.

A 6. sz. dal (énekli Szabó Ilonka, 14 éves) eol hangsorú s a harmadik sor végén levő pentaton zamatu fordulat általános jellemvonása az A B B A felépítésű új magyar dallamoknak. A nép ezzel a dalt egyhangúságtól akarja megmenteni s ilyenkor a dór és eol dallamokban öntudatlanul is legtöbbször a pentaton gyökerhez tér vissza.

A síteri fiatalság ma már az ötfokú díszített dallamokat románosnak érzi és elfordultólük. Ugyanakkor azonban számos olyan dalt énekel, amely — ha az új stílushoz tartozik is — magán viseli az ötfokúság letörölhetetlen bélyegét. Így a 7. és 8. sz. dalban is számos olyan hangközváltoztatást találunk, amelyek ősi örökségképpen a régi stíusból maradtak fenn. Az első szerkezete A B B A (énekli Szabó János, 18 éves), a másodiké A A B A (énekli Fazekas Gyula, 28 éves).

Tempo giusto

Jaj, de széles, jaj, de hosszú az az út.
A-mel-lyen a ré-gi ba-bám el-in-dult.
Ré-gi babóm férj visz-sza a hosszú ó-tad-ról,
Ém-lé-kez-zél szom-bat-as-ti szá-vad-ról.

Tempo giusto

Ad-jon Is-ten é-des-anyám jó es-tét,
"Ha-za-jöt-tem, mint egy vá-rai-lan ven-dég,
Ó-rö-mi-re jöt-tem ha-za, nem-bü-ra,
Ko-mis-á-let, ki-vagyok szá-ba-dul-va.

Tempo giusto

Sárga ho-mo-kos a, sár-ga ho-mo-kos a
Kis-an-gya-lam ud-va-ra,
Lassan láb-ujj-he-gyen, lassan láb-ujj-he-gyen
Gye-re be hoz-zám raj-ta,
Ne cse-reg-jen a réz-sar-kan-tyud ka-ré-ja,
Mert az a-nyám a-lu-szik, a jó anyám a-lu-szik,
Hogy ha fel-kél, ha-rag-szik.

Tempo giusto

9

Még sár gu lok mint a nyár-fa le-ve-le,

Meg-sár-gít a török császár ke-nya-re,

Egy csaj ka lá meg egy má-lé van a szá-mom-ra,

Ne csu-dál-kozz, ha meg va-gyok sár-gul-va.

Tempo giusto

10

Ki-dült a fa man-du-lás-tul, á-gas-bo-gas-tul,

Még azt mondják, vál-jak el a ba-bám-tul,

Még azt mondják, nem le-szek a ba-bá-mé,

Pe-dig én már úgy se le-szek a má-sé,

Meg-mu-ta-tom én en-nak a belyar világnak,

Pár-ja le-szek ta-vasz-szal a ba-bám-nak.

Parlando

11

Hej, a sí-te-ri sugár torony de ma-gos

Te-te-ji-be két szál ró-zsa de pi-ros,

Az e-gy-két le-sza kí-tom ma-gam-nak,

piu lento *con moto*

Hej, a má-si-kat a ked-ves ga-lambomnak.

A 9. sz. (éneklí Székely Ardrás, 19 éves) dur hangsorú dal. Itt is megvan a harmadik sorvégi fordulat, ha nem is pentaton jellegű. Szerkezete A A^b A^b A.

A 10. sz. (éneklí Szabó Ilonka 14 éves) érdekes szerkezetű mixolyd dallam. Eredetileg A B B A felépítésű lehetett.

A 11. sz. (éneklí Piski József, 25 éves) dór hangsorú dallam: s ritmusával kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy a siteri új magyar dalok közt kevés a parlando ritmusu.

Ez új stílusu dalok előadásmódjával kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy a néplélek díszítő ösztöne lépten-nyomon itt is megnyilvánul, a fiatalság is kezd visszatérni a régi díszítő elemekhez. A ritmus gyorsasága a dal tartalmától és az énekes hangulatától függ; általában $\text{♩} = 80-100$. Lassabb előadásban több díszítő elemet használnak.

Érdekesek ezeknek a B) osztálybeli daloknak az élete is. Mára van egy, esetleg több olyan dal, amely a fiatalság zenei öntudatának központjában él. Ezek az ú. n. új nóták. Valahonnan hozták, szomszédból vagy távolabbi községekből. Majd megindul a dallam a további vándorúton; szájról-szájra, faluról-falura terjed s aztán rövidebb vagy hosszabb idő múltán megváltozott alakban talán visszatér Síterre s újból új nóta lesz. Figyeljük csak meg a 12/a és 12/b dallamoknál.

Az éneklő Lőkös, István (45 éves) állítása szerint az első változat az ő fiatalkorában volt „új nóta”, viszont a második (éneklí Szabó Ilona, 14 éves) az elmúlt nyáron volt az. Időköz-

Tempo giusto

12

All a ha-jó a ten ger-kö-ze-pé-be,

Meg-a-kadt a csip-ke-ba-kor tá-vé-be,

Csip-ke-ba-kor de ki kell vág-ni,

A ha-di-ha-jó-val is fel-jebb száll-ni,

Had tud-jon a kis-an-gya-lom ki száll-ni.

Tempo giusto

12

Ha-di-ha-jó megy a ten-ger kö-ze-pén,

Nem-ze-ti zász-to van annak az e-le-jén.

Nem-ze-ti zász-ló az e-ge-t é-ri,

Kis-an-gya-lom a ka-pu-ból ár-va, ri-va né-zí,

Jól tu-dom, hogy fáj a szí-ve u-lán-nam.

ben huszonöt esztendő telt el. — Végül még egy nem jelentéktelen kérdés a siteri új magyar népdal létevel kapcsolatosan: honnan van az, hogy Síterben az új stílus oly változatos köntösben, pompáskodva élheti világát akkor, amikor a szomszédos községek ma már a városi műzenét uralják. Három körülményt vehetünk számba: 1. a község földrajzi fekvését, 2. lakóinak az idegennel szembeni bizalmatlan természetét és 3. az egyik tót községgel, *Tóttelekkel* való zenei kapcsolatait. Ez utóbbi a legfontosabb. Mint mondtuk is már: e tótok, elmagyarosodván, átvették a magyar dallamkincset, s a tóttelekiek történetesen igen magas szintű énekkultúrát fejlesztettek ki a kölcsönzött dallamanyag segítségével. Tóttelek Síter közvetlen közelében van; a két község fiatalsága egymással állandó kapcsolatot ápol, átjárnak egymáshoz a fonóba, táncokba stb., s a tóttelekiek magasabb szintű dallamkultúrája önkéntelenül is nagy hatást gyakorol a siteriekre. Miben áll e hatás lényege? Egyszerűen visszakölcsönzésből, a siteriek dalaik nagyrésztét a tóttelekiektől tanulják; valahányszor a siteri dal ernyedni kezd, újabb és újabb ösztönzést kap Tóttelekről. S nehogy tévedés legyen, ismét hangsúlyozzuk, *nem tót hatás ez*, hanem a tótteleki fejlettebb magyar dallamkultúra természetes hatása; nem is lehet tót hatás, hiszen ezek a tótok egészen elszakadtak saját népdalaik idiómáitól.

c) A tárgyalt A) és B) osztály jelegzetesen magyar dallamalakulatokat ölel magába. Nagy számban találkozunk azonban közsé-

Tempo giusto

13

Táncoló ka-pu-ja sar-kig-ki van nyit-va,

Ar-ra jár-nak a kis-sí-fe-ri ló-nyok,

Ról-lam sze-dik a vi-ra-got.

Tempo giusto

14

Ég a gyer-lya a fű-gá-nyós szo-bá-ba,

Bar-nakis-lány sir-do-gál ott ma-gá-ba,

Ma-gá-aa-de ma-gá-ba.

günkben olyan dallamokkal is amelyekből az A) vagy B) osztályra jellemző egy vagy több vonás hiányzik, idegen eredetűek vagy legalábbis idegen hatás alatt keletkeztek. Ezek a C) osztály dalai s mindjárt meg is jegyezzük, hogy nagy számukkal nincs arányban jelentőségük: nem tudtak és ma sem tudnak a magyar néplélekben gyökeret verni s nem segítették az új egységes dalstílus kialakulását.

Természetesen a C) osztályban is vannak magyaros dallamok s ezeknek a síteri zenei életben nagyobb a jelentőségük. Pl. a 13 sz. dalban (énekli Karácsony Etus, 17 éves) magyar az alkalmazkodó ritmus, idegen a heterometrikus versszerkezet és az architektónika hiánya.

Talán tót hatást gyaníthatunk abban, hogy az idegenszerű dalok közt igen kedveltek az egyébként ritka három verssorosak, mint pl. a 14 sz. dal (énekli Kőteles Sándor, 19 éves).

Végül ebbe az osztályba sorozhatjuk azokat a népies és nem népies *műdalokat*, amelyek városról, rendszeren a városban dolgozó iparosok, cselédek, valamint a muzsikusok és a rádió közvetítésével kerülnek falura. A síteri zenei életben még nincs nagy jelentőségük; különösképpen a fiatalok nagy ellenszenvvel fogadják ezeket a dalamokat. De nem így a meglettkorúak: szerintük az igazi magyar nótá" éppen a népies műdal s fitymálva beszélnek a fiatalok énekeiről.

4. Ami most a *hangszeres zenét* és az ezzel összefüggő *tánczenét* illeti, mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a síteri parasztember képzeletvilágában a dal verse annyira összekapcsolt annak zenéjével, hogy nem képes a kettőt szétválasztani. Nála a zene a vers függvénye s arra hivatott, hogy a vers tartalmát híven kövesse és kifejezze. Éppen ezért számára az a zene, amelyhez legalább is gondolatban nem társítható szöveg, értelmetlen. Szívesen hallgatja az ilyest is, tetszik a hangok színes váltakozása, de alapjában véve nem érti. Ezért aztán nincs is Síteren tiszta hangszeres dallamanyag. A síteri hangszeres zene nem más, mint a falu vokális dallamainak hangszeren való megszólaltatása.

Népi hangszer is csak egy van: a citera, amint ők mondják: a *tambura*, de ez igen elterjedt. Fonókban, táncokban citeraszóra táncolnak és énekelnek. A jóhallású fiatalok nagyrésze játszik is ezen a hangszeren.

Rovátkált fogólap fölé négy, egyhangra hangolt acélhúrt feszítenek, a fogólapon kívül számos, bizonytalan számú c'-re hangolt acélhúrt és egy vastagabb, c-re hangolt sárgarézshúrt. A hangsor ez: c d é f g á b c' d' é' f' g' á'. A hangképzés úgy történik, hogy a tamburás a rovátkált fogólap fölé szerelt húrokat vastagabb lúdtollal a fogólagra szorítja s ugyanakkor egy másik vékonyabb és hegyezett lúdtollal pengeti, hozzápengetve a fogólapon kívülálló húrokat is.

Nagyobb táncmultságokon a zenét *népi zenekarok* szolgáltatják. Síterben egy kisebb vonós- és egy nagyobb fuvószenekar működik. A *vonós zenekar*, a „cigánybanda" tagjai falubeli földműves magyar emberek. Öt tagból áll: két „primás", két „kontrás" és egy „bögős". Játékukban a városi cigánymuzsikusokat utánozzák. A *fuvószenekar*,

a „rezesbanda“ tizenegy tagja szintén falubeli földmives ember. Összeállítás a következő: két klárínét, három flügelhorn, két esztrombita, két bariton-trombita és egy helikon. A fuvósok lakodalmon, a vonósok táncokon játszanak. Mindkét zenekar hajlamos a városi műdalok elfogadására és közvetítésére.

Tekintve, hogy a falubeliek csak egy táncot ismernek, a csárdást, tánczenéjük sem más, mint a *csárdászene*. A csárdás viszont két részből áll: a lassu és friss, az „ugrós“ csárdásból. A lassu csárdásban uralkodó elem az új magyar dal; bármelyik B) osztálybeli dal, meggyorsított ritmussal, alkalmas csárdászenének. A frisscsárdás alkotó elemeit viszont túlnyomóan a C) osztálybeli idegenszerű dalokból telnek ki („Erdő mellett nem jó lakni“, „Járomszeg, járomszeg“, „A cigányok sátora“ stb. közkedveltebbek).

ÖSSZEFOGLALÓAN a következő megállapítások helytállóak:

1. Ha régi egyházi dallamok nem is maradtak fenn, él a régi előadasmód a jelenlegi egyházi éneklésben is.

2. A síteri népdal alkalomhoz kötött csoportja a polgárisodás következtében elpusztult vagy elvesztette szigoruan alkalomhoz kötött jellegét.

3. Az A) osztálybeli dalok, mint a magyar nyelvterületen mindenütt, eltűntek a falu zenei életének felszínéről s ami még megmaradt, mélyen a felszín alatt, csak az öregek emlékezetében él.

4. Az A) osztálybeli dalok helyét a B) osztálybeli új magyar dallamok foglalták el és mindezeideig elleneállnak a városi befolyásnak.

5. A C) osztálybeli magyaros dallamok jelentősége ugyanaz, mint az új magyar dallamoké, de már az ugyanebbe az osztályba tartozó idegenszerű dallamoknak a jelentősége jóval kisebb.

6. A hangszeres zene nem más, mint a falu vokális dallamkincsének hangszeren való megszólaltatása.

Röviden: a biharmegyei Síter községben a sajátosan magyar népdal még él, fejlődésképes, sőt felvette a harcot a város mindinkább érvényesülő, káros befolyásával szemben. Az új magyar dallam uralkodik.

VINCZE LAJOS